

Zoran Janjetović

MADJARI, RUMUNI I SRBI U GLAVNIM DELIMA ADAMA MUELLERA-GUTTENBRUNNA

Adam Mueller-Guttenbrunn (1852-1923) u okvirima preboga nemačke književnosti predstavlja manje poznato ime, čak i za njene dobre poznavaoce.¹ Iako njegova slava niukoliko ne može da se meri sa slavom njegovog zemljaka Nikolausa Lenaua, za Podunavske Švabe međutim, njegovo ime je postalo, iako sa zakašnjenjem, neka vrsta zaštitnog znaka. Razlog leži u tome što je on za razliku od Lenaua, delovao kao nacionalni preporoditelj “najmlađeg nemačkog plemena” iz kog je potekao.

Iako je kao i Lenau veći deo života proveo daleko od zavičaja, za razliku od ovoga, on je svojim delima i svojim javnim radom ostao čvrsto vezan za njega. Ovo doduše ne važi za sva njegova dela, ali je svakako tačno za najvažnija i najbolja. Nije slučajno što su baš ona ostavila najdublji traga koji među njegovim zemljacima živi do danas. Guttenbrunnov cilj je bio da književnim delima probudi uspavanu nacionalnu svest i podstakne zamrli nacionalni ponos svojih podunavsko-švapskih zemljaka koji su u poslednjoj trećini XIX i prvih decenija XX veka bili izloženi snažnom mađarizatorskom pritisku ugarskih vlasti, škole i crkve. Mueller-Guttenbrunn je sebi stavio u zadatak da kroz svoja dela skrene pažnju svojim sunarodnicima u zavičaju na njihove zasluge i dostignuća u izgradnji i modernizaciji Ugarske posle oslobođenja od Turaka krajem XVII i početkom XVIII veka, i da istovremeno javnosti u Nemačkoj i Austriji skrene pažnju na denacionalizatorski pritisak koji se vršio na Nemce u njegovom zavičaju.

U skladu sa ovakvim namerama, njegova dela govore uglavnom o Nemcima (uključujući tu i one iz bečkih organa vlasti), dok se pripadnici drugih naroda pojavljuju u epizodnim ulogama. Pa ipak one su često veoma značajne jer baš pomoću tih sporednih likova autor slika društvenu situaciju na mikro i makro nivou u kojoj se radnja dela odigrava. Ovi ne-nemački likovi takođe daju lokalni kolorit i realističnost Guttenbrunnovim delima: nije moguće pisati o Banatu a potpuno zaobići druge narodnosti koje su u njemu živele i žive uz Nemce. Istovremeno pisac često koristi ne-nemačke likove da svojim švapskim zemljacima prenese određenu poruku ili pouku.

U ovom radu pozabavićemo se time kako je Adam Mueller-Guttenbrunn u šest svojih verovatno najpopularnijih i najuticajnijih romana prikazao Mađare, Rumune i Srbe, i to kako pojedince, tako i cele narode preko uopštenih sudova i zapažanja. Kao osnova analize poslužiće nam tri romana koja opisuju doba u kome je pisac živeo i tri (grupisana u trilogiju) koji govore o XVIII tokom koga su Švabe naseljene na prostore južne Ugarske.²

¹ Opširno o njegovom liku i delu vidi: Hans Weresch, Adam Mueller-Guttenbrunn. Sein Leben, Denken und Schaffen I-II, Freiburg i.Br. 1975.

² Reč je o sledećim romanima: Goetzendemmerung. Ein Kulturbild aus Ungarn, Leipzig 1910; Meister Jakob und seine Kinder, Muenchen 1998; Die Glocken der Heimat, Leipzig s.a.; Der grosse Schwabenzug, Leipzig

Prvo ćemo se pozabaviti “savremenim” romanima koji su nastali kao plod neposrednog piščevog iskustva i koji su i hronološki pre nastali od “istorijske” trilogije. Prvi u nizu je roman “Sumrak idola” koji govori o mađarizaciji nemađarskih narodnosti u Ugarskoj početkom XX veka. Radnja je smeštena u godine 1905-1906 (koje se doduše izričito ne spominju) kada je na vlasti bila neparlamentarna vlada generala Geze Fejervarya (1833-1914.) koju je car Franz Josef postavio u nemogućnosti da se nagodi sa naizgled nepopustljivom mađarskom nacionalističkom opozicijom. Glavni politički događaji i ličnosti su preslikani iz života. U romanu caru odani baron Geza Soemoery je verna kopija Fejervarya. On predstavlja primer starijeg vladaru lojalnog mađarskog oficira spremnog da izvrši monarhova naređenja kako najbolje ume, čak i ako nije najdublje ubeđen da će to doneti uspeh.³ Mnogo radikalniji član Soemoeryevog kabineta je ministar unutrašnjih poslova dr. Deszoeffy, predstavnik radikalne reformističke inteligencije. Ovaj lik je verna kopija Fejervaryevog ministra unutrašnjih poslova Jozsefa Kristoffya koji je bio Guttenbrunnov lični prijatelj.⁴ Baš kao i njegov prototip, Deszoeffy se zalaže za radikalno rešenje nacionalnog i socijalnog pitanja u Ugarskoj i za uvođenje opšteg prava glasa koje će slomiti moć plemstva i činovništva koji nacionalističkim parolama zaluduju mase da bi ih, deržeći ih u neznanju, lakše ekonomski iskorišćavali.⁵

I dok su Soemoery i Deszoeffy predstavljali privremene izuzetke na samom vrhu ugarskog administrativnog aparata, u liku Geze Hodoffya Guttenbrunn je prikazao tipičnog predstavnika ugarske birokratije. On je mladi sitni plemić, materijalno propao, lenj i raskalašan. Uz to on je veliki mađarski šovinista koji se nada da od svog šovinizma napravi unosan životni poziv tako što će postati poslanik u parlamentu, i eventualno se oženiti bogatom jevrejskom naslednicom. Njegove težnje su potpuno sebične a nazori krajnje uskogrudi.⁶ Mueller-Guttenbrunn je u ovom liku prikazao većinu tadašnjeg mađarskog činovništva koje zaslepljeno svojim sebičnim interesima nije ni bilo svesno koliko je u stvari bilo štetno po prave interese ugarske države za koju se na rečima tako bučno zalagalo.

Pandan ovakvom činovništvu činila je politička elita zemlje, u vreme dešavanja romana, u opoziciji. Ona je najupečatljivije prikazana kroz lik advokata dr. Boldoga koji iza dimne zavese ultrapatriotskih fraza završava vrlo lične poslove uz ne malu ličnu korist. Njegova navodna principijelnost je opijum za mase, a stvarna besprincipijelnost poznata svim učesnicima u političkom životu koji ni sami nisu opterećeni takvim balastom kao što su moralna doslednost ili lično poštenje. I ostale vrhunske predstavnike mađarskog političkog establišmenta Guttenbrunn kratko oslikava na isti način: jedan je brbljivac koji već dvadeset godina menja stranke; drugi je isprazni sin velikog revolucionarnog oca;⁷ treći je vođa katoličke stranke, frustriran što ne sme da javno pokaže svoj antisemitizam, itd. Reč je o sve samim mračnim tipovima koji se “patriotskom” politikom bave samo radi lične koristi.⁸

---

s.a.; Barmherziger Kaiser, Leipzig 1942; Joseph der Deutsche. Ein Staatsroman, Leipzig 1943. Poslednja tri čine trilogiju Von Eugenius bis Josephus.

³ Tu ulogu je Fejervary verno igrao dok se car u aprilu 1906. nije nagodio sa opozicijom i poverio joj vlast. (Up. Joerg K. Hoensch, A History of Modern Hungary 1867-1986, London, New York 1988, 64-65; Die Geschichte Ungarns von den Anfaengen bis zur Gegenwart, Budapest 1991, 165-166.

⁴ Weresch II, 35.

⁵ Goetzendaemmerung, 293.

⁶ Ovo se najbolje vidi iz načina na koji on posmatra nacionalne manjine (koje su u stvari bile većina) u Ugarskoj. Na jednom mestu on kaže: “Dokle god jedu mađarski hleb, pripadaju nama!”(Goetzendaemmerung, 247.)

⁷ Pisac je svakako mislio na vođu 48-ške stranke Ferencza Kossutha, sina vođe mađarske revolucije Lajosa Kossutha iako ga nije pomenuo po imenu.

⁸ Glavni junak romana Georg Trauttmann je njihovo ponašanje ovako okarakterisao: “Zemljoposednici pak svojim sunarodnicima ne obećavaju ništa sem crveno-belo-zelenih kokardi: slavnu nezavisnost, mađarski komandni jezik [u vojsci] i slične gluposti. Time svoj sopstveni narod od davnina vuku za nos, time hoće da

Studentska omladina iz koje se popunjava birokratski aparat i politički establišment podržava ovakvu politiku.⁹ A kakvu korist su od njihove patriotske retorike imale mađarske mase? I njih Guttenbrunn pominje - kratko ali upečatljivo. One žive u bedi.¹⁰ Jedini među Mađarima koji su ovakvog stanja svesni su socijaldemokrati.¹¹

Kao dopuna ovako oslikanim mađarskim političkim i birokratskim krugovima javljaju se likovi asimilantna iz reda narodnosti koji na nižem nivou sprovode mađarizatorsku politiku. U romanu "Sumrak idola" to su učitelj Gyoergy Hamory (nekada Georg Hammer), sveštenik Huba Savics (poreklom Srbin) i beležnik Kornel Szabo (nekad Kornelius Schneider) koji su revnosni širioci mađarskog jezika i nacionalne ideje u inače čisto švapskom selu. Učitelj, beležnik i sveštenik su bili mađarska (ili mađarizovana ostrva) u švapskim selima,¹² što je naravno Guttenbrunn, slikajući ono tipično iz života svog zavičaja, prikazao. Oni su bili utoliko opasniji što su bili *opinion leaders* u selu.

Nemački seljaci bez nacionalne svesti i zatvoreni u uske okvire svog domaćinstva i seoskog sveta¹³, okrenuti materijalnom sticanju nisu bili osposobljeni da pruže jači otpor mađarizaciji. Zbog toga Guttenbrunn svojim sunarodnicima prikazuje Rumune kao uzor u pogledu političke zrelosti i nacionalne svesti.

Iako ekonomski ne tako napredni kao Švabe,¹⁴ Rumuni su za Guttenbrunn usnuli potomci Trajanovih rimskih kolonista¹⁵ koji su se poslednjih decenija trgnuli iz milenijumskog sna napredujući na svim poljima.¹⁶ Mueller-Guttenbrunn je od detinjstva imao veze sa Rumunima čiji jezik je na sopstvenu inicijativu naučio i koje je veoma cenio.¹⁷ Veze sa njima je produbio kasnije kontaktima sa nekim od vodećih rumunskih političara u Habsburškoj monarhiji (Aurel Popovici, Alexandru Vaida-Voevod). O Rumunima je objavio i više članaka a celog života se zalagao za političku saradnju sa njima.¹⁸ U "Sumraku idola" političku zrelost Rumuna je prikazao pre svega kroz likove seljaka Todora Bacarescu (čiji je sin profesor u Beču) i mladog političara dr Trajana Popa koji uspevaju da svoje sunarodnike nagovore da na izborima podrže nemačkog kandidata jer su svesni da samo u saradnji sa Nemcima mogu pobediti.¹⁹ Na taj način Guttenbrunn odaje priznanje političkoj zrelosti i

---

zaslepe i obmanu i druge. Uvek izigravaju nezadovoljne, povređene u svojim pravima i nacionalnom osećaju a za svo nezadovoljstvo koje se u zemlji nagomilalo, imaju samo jedan gromobran: dinastiju." (Goetzendaemmerung, 190.) Dr. Deszoeffy kaže da mađarski političari pričama o nacionalnom suverenitetu hoće da spreče mađarske mase da vide koliko su siromašne i koliko bi bile jake kad bi se politički organizovale. (isto, 293.)

⁹ Isto, 237.

¹⁰ isto, 148.

¹¹ isto, 250. Fejervaryeva vlada se zaista i oslonila na socijal-demokrate, građanske radikale i nacionalne manjine. (Geschichte Ungarns, 165; Hoensch, 64.)

¹² Weresch II, 90.

¹³ Weresch II, 13; Zoran Janjetović, Duhovni profil vojvodanskih Švaba, Tokovi istorije 1-2, 2000, 60 (sa tamo navedenom literaturom).

¹⁴ Goetzendaemmerung, 31.

¹⁵ Na taj način Guttenbrunn prihvata službeni rumunsku tezu o nastanku Rumuna na njihovoj sadašnjoj teritoriji (uz eventualni dodatak dela teritorije južno od Dunava koja je tokom vekova slavizirana). O tome vidi: Andrei Otetea, Stória del popolo romeno, Roma 1981, 109-128; Dinu C. Giurescu, Illustrated History of the Romanian People, Bucarest 1981, 69-84; Miron Constantinescu et al., Histoire de la Roumanie des origines a nos jours, Roanne 1970, 59-81; Kurt W. Treptow, A History of Romania, Iasi 1995, 44-48. Neki strani, a posebno mađarski istoričari pobijaju ovu tezu tvrdeći da su Rumuni nastali na Balkanskom poluostrvu a da su se na svoje sadašnje teritorije doselili tek u XII ili XIII veku. (Up. Ladislaus Makkai, Ladislaus Galdi (ur.), Geschichte der Rumaenen, Budapest 1942; Bela Koepeczi (ur.), Kurze Geschichte Siebenbuergens, 1990, 61-187.) Kratak pregled spora vidi u: Georges A. Castellan, History of the romanians, New York 1988, 18-23.

¹⁶ Isto, 32.

¹⁷ Weresch II, 471.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Goetzendaemmerung, 40.

nesebičnosti svojih rumunskih sugrađana. Do izborne saradnje i dolazi, a Rumuni zaista podrže nemačkog kandidata.²⁰ Kao i najveći deo drugih stvari koje se tiču političkog života i socijalnog miljea, i ovu je Guttenbrunn preuzeo iz života. Početkom XX veka bilo je više primera rumunsko-nemačke, ili rumunsko-nemačko-srpske saradnje u borbi za prava manjina. Ponekad su se u nju uključivali i radikalni mađarski demokrati.²¹

Sličan svet nalazimo i u narednom Guttenbrunnovom romanu “Zvona zavičaja” koji se pojavio nekoliko godina posle “Sumraka idola”. I tu nalazimo asimilante mađarizatore u likovima učitelja Arpada Halmosa (nekada Alfreda Halma), kapelana Petrovicsa i njegovog prethodnika koji se u poslednjem trenutku vratio svom nacionu, Istvana (Stefana) Michelbacha. Kao prototip za poslednjeg služio je kapelan koga je Guttenbrunn upoznao u detinjstvu u svom rodnom selu i koji je znao da, baš kao i Michelbach u romanu, papirnim zmajevima, poklonima itd. pridobije seosku decu za sebe (i mađarsku stvar.)²² Halmos je primer potpunog konvertita koji zastupa mađarske stavove odlučnije od najrasnijeg Mađara: Bečki dvor nije imao pravo da dovede nemačke koloniste u zemlju već samo Ugarski sabor. Poučava decu da će postati punopravni građani Ugarske tek kad se pretope u “plemeniti mađarski narod”. Zato treba da nauče mađarski i postanu Mađari.²³

Pored asimilanata važnu ulogu u romanu igraju i neki pravi Mađari. Sveštenik Horvat je takođe mađarizator od formata, ali verovatno poučen hiljadugodišnjim iskustvom Katoličke crkve, ne misli da se taj cilj može ostvariti preko noći. On bi bio zadovoljan ako bi se taj cilj ostvario za 50 do 100 godina. A tada će biti 20 miliona Mađara koji će vladati ne samo Ugarskom već i Balkanom i ikoji će imati izlaz na tri mora.²⁴ Drugim rečima Horvat se predaje pravim megalomanskim maštanjima karakterističnim i za mnogo veće mađarske duhove onog vremena.²⁵ Uz to, on (Guttenbrunn?) je svestan i slabosti Mađara kao naroda: oni nemaju hrabrosti da se bore za opstanak jer žele da žive kao plemići i da malo rade. Iz tog razloga moraju da asimiluju pripadnike drugih naroda. Pa ipak, zbog određene umerenosti u pogledu mađarizacije i nekih osobina ispoljenih u ličnom životu, otac Horvat ne ostavlja tako neprijatnu uspomenu kod čitalaca kao neki drugi mađarski likovi ovog romana.

Jedan od ovih je svakako vodni inženjer Vilmos Gergely. On je lenj, neodgovoran, rastrošan i raskalašan. Mesto je dobio zahvaljujući protekciji svog ujaka, vice-župana Geze Tallianffya koji dugo plaća i njegove dugove. On je kao i grupica njegovih kolega koja je došla da pogleda stanje ugrožene brane nestručan i neodgovoran. Njega je teško naći na radnom mestu, a njegovi kolege kad su i izašli “na teren” više vremena su proveli u jelu i piću nego u razgledanju brane. (Trojica uopšte nisu ni otišla do nje već su ostali u kafani kartajući se!)

Kao glavni predstavnik mađarske vlasti pojavljuje se *Oberstuhlrichter* Olay isto tako površan kao i njegovi inženjeri. Spreman je da bude lepo ugošćen ali ne i da bilo šta preduzme u interesu sela kome preti poplava. S druge strane dosta je agiln u onemogućavanju svih onih koje vidi kao remetiocce mira tj. protivnike mađarske nacionalne ideje.

Sličnu lažnu “dobrodušnost” pokazuje školski inspektor koji je došao da prati ispite na kraju školske godine. Ne smatra da deca nisu dovoljno naučila kad je opšte građivo u pitanju, ali misli da su premalo naučila kad je mađarski jezik u pitanju, a to je mnogo važnije. Zbog

---

²⁰

²¹ William Marin, *Kurze Geschichte der banatwer Deutschen. Mit besonderer Beruecksichtigung ihrer Beziehungen zur rumaenischen Bevoelkerung und ihrer Einstellung zur Vereinigung von 1918*, Temeswar 1980, 50, 56; Arpad Lebl, *Građanske partije u Vojvodini 1887-1918*, Novi Sad 1979, 88, 118.

²² Weresch II, 90.

²³ Glocken, 41.

²⁴ Isto, 57-58.

²⁵ Up na pr.: Benjamin Kallay, *Ugarska na granici istoka i zapada*, Sarajevo 1905, 67-76; R.W. Seton-Watson, *German, Slav and Magyar. A Study in the Origins of the Great War*, London 1916, 45.

toga smatra i da je nacionalno svesni učitelj Heckmueller nepodesan. \acima održi govor u kome kaže:”Mađarska nacija žarko želi da njeni narodi-gosti (Gastvoelker) ovde steknu puno zavičajno pravo, da joj se asimiluju.” Ovo stavlja kao glavni cilj “nove škole”. Da ni ovde Guttenbrunn ništa nije izmislio vidi se iz tzv. Lex Apponyi iz 1907. godine koji je drastično pooštrio već postojeću mađarizaciju u školama, kao i školskih zakona koji su mu predhodili.²⁶ Pisac je prikazao da je i bez obzira na ovaj zakon sprovođenje mađarizacije bilo uslov za opstanak učitelja u službi.

Uloga širenja mađarskog jezika i kulture nije pripadala samo školi i crkvi već i pozorištu. U “Zvonima zavičaja” Guttenbrunn nam slika i jednog glumca koji takođe pod plaštom nacionalne misije teži ličnim ciljevima. Njegovo ime je Vidor Palkay i on je neka vrsta provincijske zvezde. Ženskaroš je i parazit, pa u tom smislu želi da iskoristi i lepu Julisku, Horvatovu nećakinju i njenu majku, sveštenikovu domaćicu koje pak uz njegovu pomoć žele da za Julisku obezbede pozorišnu karijeru. Mlada Juliska sa razočarenjem od njega mora da sazna da je “nacionalni” komad koji joj se toliko svideo napisao jedan nemački asimilant, i da uopšte sada pišu samo “Novomađari” (tj. asimilanti).²⁷ Na to da su u prvim redovima u duhovnim zanimanjima (učitelji, profesori, pisci, novinari, sveštenici) ljudi ne-mađarskog porekla, otvoreno skreće pažnju i sam autor upozoravajući na to koliki je to gubitak za narodnosti. On izražava i mišljenje da ugarska kultura nazaduje baš zato što se odriče saradnje veće polovine svojih sinova.²⁸ Istovremeno na usta Palkaya Guttenbrunn ukazuje na to da bi mađarska pozorišta u Požunu (Bratislava) i Tmišvaru propala bez držvnih subvencija. On se žali i na nizak nivo tih pozorišta koja igraju trećerazredne operete koje su samo nus-proizvod bečkih i budimpeštanskih scena, u ubeđenju da time prate savremene kulturne trendove: ono što se u velegradovima nudi samo kao ventil za bogate i dokone, u provinciji se prodaje kao visoka kultura.²⁹ Nema sumnje da je to bilo i mišljenje samog Guttenbrunna koji je i sam dugo delovao u pozorištu.

Pored ovih više ili manje antipatičnih likova Mađara, u “Zvonima” se pojavljuju i dvojica koji nisu toliko odbojni. Prvi je vice-župan Tallianffy koji se na kraju pokaje što je protežirao nećaka koji to nije zasluživao i koji pri opasnosti od poplave i sam uskače i pomaže ugroženim švapskim seljacima. Nije međutim jasno da li on to čini zbog griže savesti, ili iz straha za svoj položaj koji bi mogao biti ugrožen zbog posledica nemarnosti Gergelya koga je on postavio.

Više prostora je dobio narodni poslanik baron Geza Simonyi koji je rutinski došao da bude izabran od svojih stalnih švapskih glasača. On nije čovek koji uživa u politici ili iz nje izvlači koristi već poslaničko mesto drži jer to s jedne strane zahteva porodična tradicija, a s druge, što to zbog načina glasanja, od njega ne zahteva nikakav napor.³⁰ On je demodirani pristalica Ferenc Deaka, tvorca austro-ugarske nagodbe iz 1867 i dosta liberalnog zakona o narodnostima iz 1868.³¹ Zgađen je prilikama u Ugarskoj i za razliku od Hotvata, on je pesimista po pitanju njene budućnosti: dok sveštenik misli da zemlji predstoji sjajna budućnost, Simonyi smatra da cela država i društvo žive preko svojih mogućnosti. Misli da sitno plemstvo koje je preplavilo redove činovništva koje su ranije popunjavali asimilanti, nije u stanju da upravlja Ugarskom. On smatra da je nemoguće druge narode na silu

²⁶ Dimitrije Kirilović, Pomadarivanje u bivšoj Ugarskoj, Novi Sad 1935, 57-61.

²⁷ Glocken, 169.

²⁸ Isto, 106-107.

²⁹ Isto, 278.

³⁰ O raznim finesama tadašnjeg izbornog sistema u Ugarskoj vidi: R.W. Seton-Watson, Ungarische Wahlen. Beitrag zur Geschichte der politischen Korruption, Leipzig 1912.

³¹ Deak je uz barona Jozsefa Eoetvoesa bio pravi predstavnik mađarskog liberalizma. Na žalost, ubrzo po njihovoj smrti 1876. većina njihovih pristalica je ostala liberalna samo na rečima. Ovo se posebno odrazilo na postupanje sa ne-mađarskim narodima. O Deaku vidi: Bela K. Kiraly, Ferenc Deak, Boston 1975.

odnaroditi i da se nacionalnom ohološću ne može vladati. Simonyi pripada starijoj, deziluzioniziranoj generaciji liberalnih mađarskih političara za razliku od dr. Deszoeffya iz "Sumraka idola" koji već pripadaju skupini malobrojne radikalne inteligencije koja je iznedrila Oszkara Jaszia i druge koji će u jesen 1918. učiniti očajnički pokušaj da reformišu i tako spasu staru Ugarsku čiju je propast Adam Mueller Guttenbrunn prereakao u svojim delima.

Rumuni i Srbi se ne pojavljuju u ovom romanu, ali se na jednom mestu spominju i to u sve samo ne nevažnom kontekstu. Joergl Haffner je zbog svađe sa inženjerom Gergelyom morao da odsedi mesec dana u zatvoru. Bio je u ćeliji sa Srbima i Rumunima i od njih je, po sopstvenim rečima, naučio šta Švabama fali. Ponovo Guttenbrunn navodi Rumune kao primer: oni imaju svoje sveštenike, beležnike, narodne poslanike, vodne inženjere, škole...Haffner kaže svojim suseljanima, da i oni, Nemci, treba da zahtevaju isto, i da nesmeju da svoje opštinske škole prepuštaju državi (koja će uvesti mađarski nastavni jezik).³²

Treći roman koji opisuje vreme kome je autor bio savremenik, "Majstor Jakob i njegova deca," govori o nešto ranijem razdoblju, tj. o pedesetim godinama XIX veka, poznatijim kao doba Bachovog apsolutizma. Čak mnogo više nego u prethodna dva romana, tema ovog je apolitična i nezavisna od političkog konteksta. Pa ipak, Guttenbrunn ne propušta priliku da i jednu običnu porodičnu priču začini sa malo nacionalne pouke. Za to mu je poslužio paroh iz Bogaroša Johann Nowak, inicijator poznate Bogaroške peticije caru iz 1849 koja je predstavljala prvi politički dokument u istoriji Podunavskih Švaba.³³ Na Nowakova usta Guttenbrunn ovog puta ukazuje na latentno rivalstvo Podunavskih Švaba i drugih naroda Banata.³⁴ Nowak u jednoj propovedi poučava sunarodnike: "Narodi koji žive oko vas su oko 100 godina iza vas, nikad vas neće prestići ako kao i do sad negujete vaše dobre nemačke škole i ako si stvorite inteligenciju sopstvene krvi." Upozorava ih da nikad neće biti potpuno van opasnosti jer Banat sa juga traže Srbi, a sa severa Rumuni. Ako ih susedni narodi dostignu u razvoju pre nego što Švabe srastu u jedno čvrsto narodno telo, progutaće ih. Zato apeluje na njih da rade na međusobnom stapanju i ujedinjavanju.³⁵ Ovaj poziv nije bio bez osnova jer su Švabe došavši iz različitih delova Nemačke i ostavši da žive po izolovanim selima propustili da razviju osećaj zajedništva - bilo međusobnog, bilo sa sunarodnicima u Nemačkoj i Austriji - često sve do tridesetih godina XX veka.³⁶ S druge strane već je revolucija 1848/49. jasno pokazala da i Srbi i Rumuni pretenduju na Banat (u kome se odigrava radnja romana), bez mnogo obzira na druge nacionalnosti. Uz ukazivanje na potencijalnu opasnost od Rumuna i Srba, Nowak ukazuje i na opasnost od Mađara. On kaže: "Nema još ni 50 godina otkako su otkrili svoj jezik, i odjednom hoće da nateraju sve narode Ugarske da ga prihvate kao državni jezik."³⁷

---

³² Glocken, 181.

³³ Peticija je nastala na kraju revolucije 2. oktobra 1849. U njoj su predstavnici tridesetak nemačkih opština Banata za Švabe zatražili autonomiju pod jednim nemačkim grofom koji bi štutio njihove interese i starao se da uprava i sudstvo budu na nemačkom jeziku. Oni nisu krili da takve zahteve iznose podstaknuti sličnim autonomističkim zahtevima Srba, Rumuna i Slovaka. (Mathias Annabring, *Volksgeschichte der Deutschen in Ungarn*, Stuttgart 1954, 18-19.) Peticiju je u arhivu otkrio sam Mueller-Guttenbrunn stekavši tako zasluge i za istoriografiju.

³⁴ O ispoljavanju rivalstva sa Srbima vidi: Zoran Janjetović, *Die Konflikte zwischen Serben und Donauschwaben*, *Suedost-Forschungen*, LVIII, 1999, 119-168.

³⁵ Meister Jakob, 97-98.

³⁶ Geza C. Paikert, *The Danube Swabians. German Populations in Hungary, Rumania and Yugoslavia and Hitler's Impact on their Patterns*, The Hague 1967, 88; Theodor Grentrup, *Das Deutschtum an der mittleren Donau in Rumaenien und Jugoslawien. Unter besonderer Beruecksichtigung seiner kulturellen Lebensbedingungen*, Muenster in Westfalen 1930, 23.

³⁷ Meister Jakob, 181.

Pored ovoga, u romanu se nalazi i nekoliko kratkih ali upečatljivih poređenja Švaba sa susednim narodima koja nalaze potvrdu i kod drugih autora. Tako Mađarica Rosina, sveštenikova kuvarica prezire Nemce jer se žene samo iz koristi a ne iz ljubavi.³⁸ Prvenstveno materijalni momenat pri sklapanju brakova zapazili su i drugi autori, potvrdivši tako da je i u ovom slučaju Guttenbrunn verno i samokritično odslikao stvarni život.³⁹ Isto je važno za strah Srba i Rumuna pred marljivošću Švaba kojom su ih ovi istiskivali iz mnogih sela u koja su se doselili.⁴⁰ I ova kratka opaska Adama Muellera-Guttenbrunn nalazi potvrdu u opažanjima drugih autora što svedoči o njenoj istinitosti.⁴¹

Kao što smo videli likove i milje za svoje "savremene" romane Guttenbrunn je crpeo iz stvarnog života i svog iskustva. Činjenica da su i drugi dolazili do sličnih opažanja svedoči o njegovoj objektivnosti. Pri tome su mu književni likovi služili da prikaže onovremene etničke odnose u Banatu koji je opisivao. S te strane njegovi "savremeni" romani takođe postaju svojevrsni istorijski izvor.

Sa romanima o XVIII veku postupak je morao da bude obrnut. Da bi ih napisao Mueller-Guttenbrunn je iščitao relevantnu historiografsku literaturu i upustio se u opsežna arhivska istraživanja u Beču.⁴² Priznanje za istorijsku verodostojnost njegove trilogije o XVIII veku odao mu je i prvi istoričar podunavskih Švaba Raimund Friedrich Kaindl.⁴³ Mi ćemo prikazati kako je Guttenbrunn u toj trilogiji opisao pripadnike susednih naroda i ponovo ćemo pokušati da utvrdimo u kolikoj meri njegovi prikazi imaju uporište u istorijskim izvorima.

Kao i u "savremenim" romanima, najveću ulogu od ne-nemačkih naroda u "istorijskim" igraju opet Mađari. Ovo je razumljivo s obzirom da se radnja odvija u Ugarskoj. Ovo posebno važi za prvi roman trilogije "Velika seoba Švaba". Glavni mađarski likovi u njemu je porodica barona Stefana Parkoczya. Za njega i njegove sinove Pistu i Andora autor kaže da su živeli kao divlji i da su na svojim prostranim posedima gazdovali gore nego Turci iznuđujući gde god su mogli.⁴⁴ Živeli su od prihoda od gajenja ovaca i svinja a jeli drvenim kašikama iz plehanih tajira. Baron i njegovi sinovi su prikazani kao neobrazovane pijanice, iako se baron mogao pohvaliti znanjem u Ugarskoj tada službenog, latinskog što je u zemlji u kojoj je oko 70% plemstva bilo nepismeno⁴⁵, ipak bio određeni uspeh. Jedini izuzetak po naravi i vaspitanju u porodici bila je baronica Helena, rođena Erdoedy čija majka grofica je jedno vreme bila dvorska dama i koja je dobar deo života provela u Parizu i Beču gde je stekla prefinjenost koju je prenela i na kćerku.

Parkoczy je prikazan kao veliki mađarski šovinista, ogorčeni protivnik Beča i nekada pristalica Imrea Thoekoelya.⁴⁶ Pored ove mrlje u biografiji, njegov mnogo veći problem je

---

³⁸ Isto, 139.

³⁹ V. na pr. Radoslav Marković, Pravoslavna srpska parohija u Indiji 1900, Sremski Karlovci 1902, 28; Valentin Oberkersch, Die Deutschen in Syrmien, Slawonien, Kroatien und Bosnien. geschichte einer deutschen Volksgruppe in Suedosteuropa, Stuttgart 1989, 149.

⁴⁰ Meister Jakob, 191. U korist Nemaca zemlju su gubili i Mađari. (Up. C.A. Macartney, Hungary and her Successors. The Treaty of Trianon and its Consequences 1919-1937, London, New York, Toronto 1937, 34.)

⁴¹ Mariann Nagy, Nineteenth Century Hungarian Authors on Hungary's Ethnic Minorities, u: Laszlo Kontler (ur.), Pride and Prejudice. National Stereotypes in 19th and 20th Century Europe East to West, Budapes 1995, 35; Grentrup, n.d, 22; Dušan J. Popović, Srbi u Vojvodini III, Novi Sad 1990, 183; Marković, n.d., 15, 22, 65.

⁴² Weresch II, 215-216.

⁴³ Isto, 216.

⁴⁴ Der grosse Schwabenzug, 106.

⁴⁵ O pismenosti mađarskog plemstva u to doba vidi sjajan članak: Istvan Goergy Toth, How Many Hungarian Noblemen Could Read in the Eighteenth Century, Central European University History Department Yearbook, 1993, 67-79.

⁴⁶ Thoekoelyjev otac je stradao zbog antihabsburške zavere, a on je jedno vreme bio vladar severne Ugarske. Sa Turcima je učestvovao u poslednjoj opsadi Beča 1683, a turski poraz i isterivanje iz Ugarske je zapečatio i njegovu sudbinu. Umro je u izgnanstvu u Maloj Aziji. (Istvan Lazar, Hungary. A Brief History, Budapest 1993, 118-121; Geschichte Ungarns, 76-77.)

bilo to što pred novim vlastima nije mogao da dokaže pravo na posede koje je nedavno kao napuštene uzurpirao. Ovaj problem je bio karakterističan za priličan broj novopečenih zemljoposjednika⁴⁷, tako da je očigledno i ovde Guttenbrunn namerno prikazao jedan tipičan lik. Zahvaljujući vezama Parkoczyeve tašte, Helena uspeva da u Beču povoljno reši imovinski spor, ali pod uslovom da se na Parkoczyeve posede dovedu nemački kolonisti i da se plati tzv. taksa za oslobođenje (od Turaka). Nepopustljivi Parkoczy isprva besno odbija, ali na kraju ipak prihvata, uviđajući da je to u njegovom interesu.

Na ovakvu odluku su uticala, uz krompir koji je prvi put u životu pojeo kod nemačkih kolonista, i njegova dva sina koja su prijemčivija za učenje i nove ideje, posebno od kad su videli kako naseljeni Nemci u Baranji žive i napredno rade. U njihovim likovima pisac je prikazao već generaciju mađarskog plemstva koja se od sredine veka obrazovala u Mađarskoj gardi Marije Terezije i iz koje će u drugoj polovini stoleća proizaći prvi moderni mađarski književnici i nacionalni preporoditelji. Istovremeno, oni predstavljaju onaj deo mađarskog plemstva koji je u svom ekonomskom interesu u privatnoj režiji bio spreman da na svojim posedima naseli koloniste raznih nacionalnosti i bez podsticaja službene državne politike.⁴⁸ Ovo je bilo utoliko potrebnije što su mađarski seljaci, kako ih Guttenbrunn prikazuje, bili ne samo nedovoljno brojni već i siromašni i zaostali, tako da nisu mogli da podstaknu naprednu poljoprivrednu proizvodnju koja bi zemljoposjednicima povećala prihode.⁴⁹

Parkoczy međutim, iako pridobijen za kolonizaciju nije mogao protiv svoje prirode: ugovor sklopljen sa kolonistima je pokušao da izvrda a pošto mu niko nije slao naseljenike, otimao ih je na silu. Ne treba ni pominjati da su obe ove pojave bile dosta rasprostranjene kod ugarskog plemstva, ne samo mađarske nacionalnosti, tako da je i u tome Guttenbrunn u liku Parkoczya prikazao jedan društveni tip i jednu pojavu tipičnu za ono vreme.

Pored porodice Pakoczy, od mađarskih likova u ovom romanu se javlja i stari beležnik iz Mohača Martonffy. On je domorodac koji u svom rodnom kraju živi još od doba Turaka. Zahvaljujući naklonosti pečujskog biskupa stekao je dobro pravno obrazovanje. Iako plemićkog porekla on nema posed i tipični je predstavnik mađarskog činovničkog plemstva starog kova: latinski i turski govori mnogo bolje nego književni novomađarski. On je iskusan i razuman, ali kao i svi njemu slični u ugarskom aparatu vlasti, i bez ikakvog uticaja.

Za razliku od "savremenih" Guttenbrunnovih romana, u ovom se uz Mađare (i naravno Nemce), pojavljuju i Srbi, i to u Temišvaru, prestonici novooslobođenog Banata. Prvo se lokalni Nemci žale guverneru Mercyju na mesne Srbe koji u "nemačkom gradu" traže ista prava i čak prete Nemcima.⁵⁰ Guttenbrunnovi Švabe pak nisu vodili računa da su još 1720. Srbi bili većina u Temišvaru.⁵¹ Odmah za njima guverneru dolazi i delegacija Srba. Pisac ih opisuje kao "pomalo zadivljačene, ali pristale i muževne", sa crnim bradama. Guvernera su pozdravili na srpskom, ali onda sveštenik počinje da govori latinski.⁵² Oni su došli da se žali što se Srbi ne mogu naseljavati unutar temišvarske tvrđave. Pozivaju se na to da su oni starosedeooci Banata i da su pri isterivanju Turaka predstavljali većinu stanovništva grada iz koga ih je tek princ Eugen isterao.

Mercy ga besno prekida. "Zato što su ovi Srbi tokom višestoletnog turskog ropstva propali, generalisimus ne može sa njima praviti nikakvu opštinu niti im poveriti upravu bilo

---

⁴⁷ Weresch II, 217.

⁴⁸ Up. Imre Wellmann, *Die erste Epoche der Neubesiedlung Ungarns nach der Tuerkenzeit (1711-1761)*, *Acta historica*, XXVI, 1980, 251, 252, 271; Konrad Schuenemann, *Oesterreichs Bevoelkerungspolitik unter Maria Theresia I*, Berlin s.a, 225-233; Dušan J. Popović, *Srbi u Vojvodini II*, Novi Sad 1990, 43.

⁴⁹ *Der Grosse Schwabenzug*, 240, 248, 250.

⁵⁰ Isto, 92-93.

⁵¹ Popović, n.d., 327; Mathias Weifert, *Die Entwicklung der Banater Hauptstadt Temeschburg*, Muenchen 1987, 139.

⁵² *Der grosse Schwabenzug*, 95.

koje carske tvrđave. Postanite opet ljudi pa dođite sa svojim pravima!” Guverner dalje preti da će u predgrađu Palanci i Temišvaru zvesti preki sud za prekršioce reda pa nastavlja:”Vi ste protiv nas ratovali, kao i kuruci,⁵³ vaša nekadašnja prava je odneo vrag!” Ovaj ispad besa nije međutim uplašio srpskog sveštenika koji ustvrdi da stara prava ne zastarevaju. Ponovi zahtev za naseljavanjem u gradskom centru i učešće, makar i manjinsko, u gradskoj upravi. Istovremeno on je priznao da su zbog duge turske vladavine Srbi zaostali u razvoju za Nemcima, ali je i izrazio spremnost Srba da uče od ovih. Ovakav čvrst ali i diplomatski nastup je donekle smirio Mercyja i srpska delegacija je otišla, iako neobavljena posla, ipak sa nadom da će svoje zahteve moći da ostvari u budućnosti.⁵⁴

U ovoj epizodi Guttenbrunn je na usta Francuza Mercyja izneo ideju o nemačkoj superiornosti, koju i inače srećemo u njegovim delima. Ona je trebalo da služi kao protivotrov protiv mađarskog ulivanja kompleksa manje vrednosti njegovim švapskim sunarodnicima⁵⁵ s jedne strane, dok je s druge bila odraz faktične nemačke kulturne i privredne nadmoći. Međutim kao što smo već videli, Mueller-Guttenbrunn nije oklevao da prizna primat na polju političkog i nacionalnog razvitka drugim narodima. On druge ne omalovažava već čak pokušava da objasni uzroke njihove nedovoljne razvijenosti. To je unekoliko i ovde slučaj. Istovremeno autor je Srbe prikazao kao ljude koji čuvaju svoje dostojanstvo, ali i koji su spremni da uvažavaju postojeće realnosti.

U sledećem romanu trilogije, “Milostivi car” pripadnici ne-nemačkih narodnosti se malo pojavljuju, pre svega zato što se dobar deo dela i ne dešava u Banatu već u Beču. Prizore iz svakodnevnog, dosta primitivnog, života Mađara vidimo pri putovanju Josifa II u Banat. Istovremeno saznajemo o svemoći lokalnog mađarskog plemstva nadpotlačenim, takođe mađarskim, seljaštvom.⁵⁶

Od mađarskih likova kratko se pojavljuje grof Niczky, ali o njemu će biti više reči pri razmatranju narednog Guttenbrunnovog romana “Josif Namac”.

Pažnja je posvećena i Rumunima. Njihova sela su opisana kao neuredna i zapuštena a polja pusta. Oni sami pak kao skromni ali i ne mnogo marljivi. (Veruju da ko radi da bi stekao više nego što mu je najnužnije, iskušava Boga.) Autor to pripisuje niskom kulturnom nivou Rumuna. I većina njihovih popova je opisana kao nepismena.⁵⁷ Ovi navodi se slažu sa stvarnim utiscima Josifa II sa putovanja po Banatu⁵⁸ koje je pisac verovatno čitao. Ovakvi utisci o kulturnom stupnju Rumuna u XVIII veku nalaze potvrdu I u drugim izvorima⁵⁹ U liku mladog sveštenika željnog školovanja kome je Josif ponudio saradnju na prosvećivanju Rumuna, Mueller-Guttenbrunn kao da je hteo da prikaže predstavnika mlade svešteničke generacije koja će tokom druge polovine XVIII veka iznedriti nacionalno-preporoditeljsku

---

⁵³ Mađarski ustanici.

⁵⁴ Iako su Srbi uglavnom živeli u predgrađima Temišvara, imali su svoju većnicu u centru grada. (Weifert, n.d., 139.) Srpska i nemačka većnica spojene su tek 1775. (Popović II., 328.)

⁵⁵ Mađarizovati se je za imućnije Švabe značilo postati gospodin. Istovremeno mađarizacija je omogućavala društveni uspon pa su se ambiciozni svesno asimilovali. (E. V. Windisch, Die Entstehung der Voraussetzungen fuer die deutsche Nationalitaetenbewegung in Ungarn in der zweiten Haelfte des 19. Jahrhunderts, Acta historica, XI, 1965, 21-22; Paikert, n.d., 45; Fritz Valjavec, Ausgewaehlte Aufsaeetze, Muenchen 1963, 211-212.

⁵⁶ Barmerziger Kaiser, 207-226.

⁵⁷ Isto, 253-258.

⁵⁸ Antal Hegediš, Josif II o svom putovanju u Banat 1768, Istraživanja, XI, 1986, 210.

⁵⁹ Herta Tietz, Die Einrichtung eines Schulwesens fuer Rumaenen und Serben im kaiserlichen Banat (1717-1778), Suedostdeutsches Archiv, IX, 1966, 189; David Prodan, Supplex libellus Valachorum. Aus der Geschichte der rumaenischen Nationsbildung 1700-1848, Koeln, Wien 1982, 292; Hans Wolf, Das Schulwesen des Temeswarer Banats im 18. Jahrhundert. Gruendung und Ausbau im Geiste des aufgeklarten Absolutismus, Baden bei Wien 1935, 25.

“Transilvanijsku školu”⁶⁰. Opisujući razmišljanje Josifa II, autor još jednom ukazuje na rimsko poreklo Rumuna.⁶¹

Pored Mađara i Rumuna koji se uglavnom kolektivno pojavljuju u ovom romanu, u njemu bitnu ulogu igra i trgovac Petar Markovics. Za njega (i sve njegove agente) Guttenbrunn kaže da je Jermenin,⁶² iako mu je otac bio Srbin.⁶³ On je, slobodno možemo reći, zli duh romana. To je trgovac koji je sa svojim agentima (i svojim zetom mlinarom) zahvaljujući vezama u Beču, monopolisao izvoz žita iz Banata plaćajući nemačkim seljacima minimalnu cenu, a prodajući Dvorskoj komori po maksimalnoj, koristeći ratne prilike da prodaje stočnu hranu i neprijatelju (Prusima), lihvaru i stičući na lak način velike zemljišne posede. U ovom liku Guttenbrunn je prikazao čoveka mutne nacionalnosti i mutnog morala, ali ponovo u skladu sa istorijskim činjenicama. Tzv. “turski trgovci” koji su dolazili ili bili poreklom iz Otomanske imperije, a među kojima je bilo Cincara, Grka, Jermena, Srba, Bugara, Makedonaca i Jevreja, zaista su monopolisali trgovinu Ugarske tokom velikog dela XVIII veka.⁶⁴ Oni su zaista imali veze sa visokim bečkim krugovima, kao i sa predstavnicima banatske administracije⁶⁵ što im je, uz veću poslovnu umešnost i povoljne propise koje su fleksibilnim tumačenjem činili po sebi još povoljnijim, tromost austrijskih trgovaca i kompanija, omogućavalo da praktično monopolišu trgovinu u Ugarskoj. Iako je Markovicsa otpustio sa naređenjem da se u budućnosti popravi, Josif II je morao sebi da prizna da, bar privremeno, bez njega (i njegovih) ne može.⁶⁶ Markovics će se kratko pojaviti i u narednom romanu “Josif Nemač” gde zato što se nije popravio, biva stavljen pred preki sud po carvoj naredbi.

Taj poslednji roman trilogije je svojevrsna romansirana biografija cara reformatora Josifa II uglavnom posle smrti njegove majke Marije Terezije (1780). Iz tog razloga većina likova u romanu je istorijska a budući da delo ne obrađuje savremenu političku problematiku kao na pr. “Sumrak idola,” svi se oni pojavljuju se pod svojim pravim imenima.

Mađarski grof Hristofor Niczky je takođe istorijska ličnost. On je bio prvi veliki župan Tamiške županije po pripojenju Banata Ugarskoj 1779.⁶⁷ Guttenbrunn ga, svakako na osnovu istorijskih izvora, predstavlja kao ženskaruša i lenjivca⁶⁸ koji je zbog pronevere velike sume novca bio deset godina u caričinoj nemilosti. Rehabilitovan je jer carica nikad nije bila potpuno uverena u njegovu krivicu i zato što je imao moćne zaštitnike. Kao komesar, pa zatim veliki župan on uvodi mađarsku administraciju u Banat, kao što je ona već uspostavljena u ostatku Ugarske. On je tipičan predstavnik konzervativnog mađarskog plemstva koje sabotira Josifove reforme u interesu narodnih masa i države. Zbog toga i biva ubrzo smenjen. Predstavlja se kao režimlja pa postaje Judex Curiae. Iako ga Josif ne trpi, mora da ga podnosi, što samo pokazuje koliko je vladar bio talac svoje okoline.

Dosta prostora je u romanu posvećeno poznatim istorijskim činjenicama o pasivnom i aktivnom otporu mađarskog plemstva Josifovim reformama. One su naravno nerazdvojan deo Josifove biografije, a Guttenbrunn od njih pravi literarnu osudu sebičnog mađarskog plemstva

⁶⁰ O njoj vidi: Keith Hitchens, *The Rumanian National movement in Transylvania 1780-1849*, Cambridge, Mass. 1969.

⁶¹ *Barmherziger Kaiser*, 255.

⁶² Isto, 175.

⁶³ Isto, 271.

⁶⁴ Slavko Gavrilović, *Prilog istoriji trgovine i migracije Balkan-Podunavlje XVIII I XIX vek*, Beograd 1969, 5; Dušan J. Popović, *O Cincarima. Prilozi postanku naše čaršije*, Beograd 1925, 78-79.

⁶⁵ Sonja Jordan, *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik im Banat im 18. Jahrhundert*, Muenchen 1967, 84 ff; Erik Roth, *Die planmaessig angelegten Siedlungen im Deutsch-Banater Militaergrenzbezirk 1765-1821*, Muenchen 1988, 30.

⁶⁶ *Barmherziger Kaiser*, 274.

⁶⁷ Karl Kraushaar, *Kurzgefaste Geschichte des Banates und der deutschen Ansiedler*, Wien 1923, 162-163.

⁶⁸ Njegova je epohalna misao da se čovek ne rađa da bi radio! (Joseph, 148.)

kome se uz to i podsmeva što tek iz inata počinje da uči maternji jezik - kao odgovor na uvođenje nemačkog kao službenog. Pisac ukazuje i na realan strah nižeg mađarskog činovništva, vičnog samo mrtvom latinskom, da će izgubiti službu u korist stranaca koji vladaju nemačkim.

U tom kontekstu treba videti i pojavljivanje dvorskog kancelara Esterhazyja, takođe istorijske figure. To je bečki gospodin, potpuno germanizovan koji u Požunu izdržava nemačko pozorište u kome izvodi i predstave koje su u Beču zabranjene, ali koji kad su u pitanju privilegije mađarskog plemstva, uprkos svoj lojalnosti vladaru, postaje profesionalni Mađar koji caru iznosi žalbe tog plemstva. Opisujući mađarsku aristokratiju Guttenbrunn jasno ukazuje da se iza odbrane starih prava I latinskog jezika krije zaštita sebičnih klasnih interesa koji se u propagandne svrhe oblače u nacionalni kostim. Kao što smo videli, mađarsko plemstvo je taj trik koristilo sve do u XX vek, dovevši tako sopstvenu državu do propasti.

Opisujući visoke bečke krugove autor na scenu izvodi još jedan istorijski lik. Reč je o pesniku György Bessenyeiu (1747-1811).⁶⁹ Njemu u usta pisac stavlja ispovest o tome koliko je služenje u caričinoj Mađarskoj gardi i život u Beču učinilo za prosvećivanje poludivljeg mađarskog plemstva,⁷⁰ što je nesumnjivo dobrim delom bilo tačno. U romanu Bessenyei kaže da su mladi mađarski plemići u Beču naučili nemački i francuski i po prvi put videli pozorište za koje nisu ni znali da postoji. A kad je Josif ukinuo francusko pozorište, to je na pesnika delovalo kao munja: rešio je da ukloni latinski iz Ugarske. Počeo je da piše na mađarskom i da sanja o mađarskoj akademiji i pozorištu. Ubrzo je stekao pristalice i epigone u Mađarskoj gardi i to je bio početak mađarskog nacionalnog preporoda.⁷¹ Uprkos svom bečkom obrazovanju, Bessenyei se nezadovoljan Josifovom politikom vraća u Ugarsku gde piše pesme na mađarskom koje većina pobunjenog mađarskog plemstva nije u stanju da čita.

Među mnogobrojnim istorijskim ličnostima koje figuriraju u romanu, pojavljuje se i Francesco Grisellini, prvi istoriograf i istraživač Banata.⁷² Na njegova usta Guttenbrunn je još jednom izneo svoje simpatije za rumunski narod. Grisellini vidi u Rumunima potomke drevnih Rimljana. Kaže: "Preko tog naroda je prošla seoba naroda, pregazila ga i zatrla, porobila, pomešala sa drugim rasama, pa ipak u njegovom jeziku žive još ostaci večnog Rima...I molim za malo više poštovanja za ovaj naizgled propao narod. Baš kao što nam je zemlja ponovo dala mrtva svedočanstva Rima, tako će budućnost dati i živa. Taj narod će vaskrsnuti."⁷³ Koristeći umetničku slobodu, kao i u nekim drugim svojim delima, pisac i ovde proriče Rumunima lepu budućnost. Pravi Grisellini međutim u svom delu nema ni približno tako lepo mišljenje o Rumunima. Rimsko poreklo im doduše ne osporava, ali ih smatra za lenje, neverne, surove, prljave, primitivne i krajnje zaostale, sklone pljački. Ni njihove sveštenike nije bolje ocenio: i oni su neuki i slabog morala.⁷⁴ Optužuje ih da su za vreme Turskih upada 1738. prilazili Turcima i sa njima pljačkali i prodavali nemačke koloniste u roblje po sniženoj

---

⁶⁹ On se slobodno može smatrati za prvog mađarskog nacionalnog preporoditelja. 1772. on je napisao "Agisovu tragediju", prvo književno delo na mađarskom jeziku koje je podstaklo razvoj mađarske književnosti. Zalagao se i za određene socijalne reforme, kao i za obrazovanje i kulturu na mađarskom. (Geschichte Ungarns, 91.)

⁷⁰ "Bili smo kao divlji i konačno smo se postideli." (Joseph, 213.)

⁷¹ Isto. O mađarskom nacionalnom buđenju v. i: Geschichte Ungarns, 91-93; Georg Barany, Stephan Szechenyi and the Awakening of Hungarian Nationalism 1791-1841, Princeton 1968, 29-32. Međutim gotovo na samom početku pokreta javila se i težnja za mađarizacijom ne-mađarskih naroda. (Isto, 32; Ervin Palmeny (ur.), Die Geschichte Ungarns, Budapest 1971, 258.)

⁷² O njemu vidi: Alexander Krischan, Grisellini - erster Historiograph des Banates, u: Alexander Krischan, Banatforschung als Aufgabe, Muenchen 1999, 21-82.

⁷³ Joseph, 144.

⁷⁴ Franz Grisellini, Versuch einer politischen und natuerlichen Geschichte des Temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte, Wien 1780, 151, 214, 222, 224, 233.

ceni.⁷⁵ Praktično jedine dobre osobine Rumuna koje je Grisellini zapazio su gostoljubivost i bistrina (pogotovo kad je zarada u pitanju).⁷⁶ Očigledno je da je Mueller-Guttenbrunn u ovom slučaju sebi dao priličnu umetničku slobodu da bi izrazio svoje simpatije za Rumune i da bi ih verovatno preneo i svojim sunarodnicima kao svojevrstan poziv na zbližavanje. Pri tome se poslužio i autoritetom jednog Griselinija, baš kao što se za neke druge pouke služio autoritetima nekih drugih istorijskih osoba.

Ne-nemački likovi u glavnim delima Adama Muellera-Guttenbruna nisu gotovo nikad glavni i po pravilu su srazmerno malobrojni. Oni su međutim neizbežni, između ostalog i da bi se verno odslikala sredina u kojoj žive i delaju glavni, uvek nemački, likovi njegovih dela. Ti su likovi skoro uvek, pa čak i kad imaju tačan prototip u stvarnosti, tipovi kroz koje su predstavljeni određeni društveni tipovi: plemići, činovnici, političari, sveštenici itd. Kao takvi oni su često potporni stubovi koji nose radnju ili bar atmosferu romana. Nekad oni služe i za poučna poređenja sa Guttenbrunnovim švapskim sunarodnicima ili za iznošenje sentenci za razmišljanje. Kao takvi i oni učestvuju u uobličavanju dela čiji je konačni društveni cilj bio da probude uspavanu nacionalnu svest Švaba u Ugarskoj s jedne strane, i da skrenu pažnju nemačkoj i austrijskoj publici na nezavidan položaj Nemaca, ali i drugih ne-mađarskih narodnosti u zemljama krune Svetog Stefana.

Adam Mueller-Guttenbrunn nije nacionalista, iako bi se po brojnim pohvalama nemačkim dostignućima u Ugarskoj to moglo zaključiti. Kod njega nema dobrih ni loših naroda; ima samo dobrih i loših ljudi. Daleko od toga da su svi ne-Nemci loši, odnosno da su svi Nemci dobri. Naprotiv, nemački asimilanti koji progone pripadnike naroda iz kog su potekli su verovatno najantipatičniji likovi u njegovim romanima - verovatno zato što su to bili i u stvarnom životu.⁷⁷ Uz to Guttenbrunnovi švapski čitaoci su mogli da vide da se i od komšija drugih nacionalnosti koje inače možda nisu bili skloni da cene, može ponešto naučiti. Na taj način je pisac doprinosa razbijanju nacionalnih predrasuda u svom zavičaju.

Iako je glavna oštrica Guttenbrunnove kritike uperena protiv mađarskog plemstva, činovništva, klera i inteligencije, iz nje ne sledi mržnja prema mađarskom narodu. Ponegde on iskazuje simpatije za mađarsku sirotinju, ali se mađarskim masama nigde opširnije ne bavi. Ovo iz prostog razloga što Mađara u njegovom zavičaju, za razliku od Rumuna, i nije bilo u većem broju.

Pripadnici ne-nemačkih narodnosti u delima Adama Muellera-Guttenbruna su iako često prikazani kao tipovi, prikazani realno, bilo da se govori o pojedincima koji simbolizuju određene društvene grupe unutar pojedinih nacionalnih korpusa, bilo da se govori uopšteno o pojedinim narodima ili njihovim delovima. Sliku koju o njima daje Guttenbrunn drugi izvori obilno potvrđuju što je jedna od karakteristika koja njegova dela uprkos njihovoj očitaj društvenoj angažovanosti svrstava u realistički književni pravac.

---

⁷⁵ Isto, 167, 171.

⁷⁶ Isto, 226, 231.

⁷⁷ Oscar Jaszi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, Chicago 1961, 174, 324; C.A. Macartney, *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929-1954*, I, Edinburgh 1957, 17.